

marife

dini araştırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 20 • sayı / issue: 2 • kış / winter 2020

Research Article
ARAŞTIRMA MAKALEŐİ

Nitelikli Hâfızlık Eğitiminde Ezberin Mana ile Bütünleştirilmesinin Önemi

Mustafa Tunçer

Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi İşlami İlimler Fakültesi

Temel İşlam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı

mustafatuncer061@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0003-1415-6682>

Geliş Tarihi / Received: 14.10.2020 • Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 26.11.2020

Özet

Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemek tarih boyunca Müslümanlar için büyük değer olarak telakki edilmiş ve bu bağlamda hâfızlık payesi alabilmeye hep gıpta ile bakılmıştır. Ancak bu konuda başta anadili Arapça olmayan ülkeler olmak üzere İşlâm ülkelerinde yaşayan Müslümanların Kur'an'ın lafzı ile manasının birlikte anlaşılmasına yönelik Hz. Peygamber dönemindeki hassasiyetin genellikle ihmal edilmiş olduğu görülmektedir.

Hâfızlık eğitimi, Kur'ân'ın nazil oluşundan günümüze ulaşmış en kadim eğitim konularından biridir. Bu eğitim, çoğunlukla eğitimle ilgili kurumların sistematik çabalarıyla sürdürülmüş olsa da bazen de bireysel gayretlerle devam ettirilmiştir. İşlâm dünyasında ilk günden itibaren cazibesini hiç kaybetmemiş olan hâfızlık eğitimi, tarihin kimi zaman dilimlerinde duraklama dönemine girse de İşlami ilimler arasındaki önemini hep muhafaza etmiştir. Şüphesiz sahabenin anlamlarını iyice kavramaya yönelik ayetleri onarlı gruplara ayırarak ezberlemesindeki temel amacın, Kur'ân'ın ezberlenmesinin sadece metni ile sınırlı olmadığını, aynı zamanda anlaşılmasının ve ayetlerinin uygulanmasının da ezberlenmesi kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Ancak zamanla İşlâm dünyasındaki ve Türkiye'deki hafızlık eğitimine bakıldığında bu uygulamadan uzaklaşıldığı rahatlıkla ifade edilebilir.

Kur'ân, güzel okunması ve anlaşılmasının yanı sıra, ortaya koyduğu temel esasların birebir hayatın her alanında yer alması ve uygulanması için indirilmiştir. Son yıllarda yapılan bir araştırmada ülkemizde hâfızlığını tamamlayanlardan %85'inin dini görevlerin dışındaki başka alanlarda çalıştıkları tespit edilmiştir. Bu tespit üzerinde dikkatlice durulduğunda hâfızlık için harcanan emeğin verimli sonuçlara dönüştürülemediği anlaşılmaktadır.

Kur'ân'ın ezberi, Kur'an kurslarında ayetlerin anlamlarıyla neredeyse hiç ilgilenilmeden tecvid kurallarına uygun metin ezberi şeklinde sürdürülmektedir. Hâfızlık eğitimi alan talebelerden çok azı daha önce Arapça eğitimi almış olsa da çoğunluğu dil eğitiminden yoksun olduğu için ezberlediğini anlamadan ve mesajın içeriğini kavramadan ibadet kasdıyla hâfızlığını tamamlamış olmaktadır. Oysa Kur'ân'ın ezberlenmesindeki ideal, literal metnin ezberinin yanında içeriğinin de hayatın merkezine konması olmalıdır. Bu itibarla konuşma dili Arapça olmayan ülkemizde Kur'ân'ın sadece metnini ezberleme/ezberletme sürecinin yanında, onun anlam dünyasına da vakıf olmayı hedefleyen bir usul geliştirilmesi gerekir.

Ortalama 2-3 yıl süren hâfızlık eğitimi sürecinde Kur'ân'ın sadece metnin ezberinin değil, aynı zamanda anlam ve muhtevasının da bir bütünlük içerisinde hâfızlık projesinde mutlaka yerini alması gerekir. Anlaşılardan ve hayata yansımaları olmadan yapılan ezberin hayatı anlamlandırmada çok

fazla faydasının olmayacağı aşıkardır. Yeri gelmişken şunu da ifade etmek gerekir ki, Kur'ân metninin ezberlenmesinin Arapça dil eğitimi ile beraber yapılması, hem ezberin kalıcı olmasına hem de ezberlenen metnin içeriğinin farkına varılmasına katkı sağlayacaktır.

Hafızlık eğitimi kalitesinin artırılması kapsamında yapılabilecek en değerli çalışma, hafız olanlar arasında %15 olan hafızlığa uygun mesleklerde çalışma oranını %60 - %70'lere çıkarabilmektir. Bunun için öncelikli olarak hâfızlık eğitiminin kalitesinin yükseltilmesi, nitelikli eğitim için hem öğretici hem de öğrenci profilinin geliştirilmesi gerekir.

Hafızlık eğitimindeki niteliğin geliştirilmesine yönelik Kur'ân hıfzına başlamadan önce hazırlık aşamasında ara ve yaz tatili çok kısa tutularak 2 yıllık bir program uygulanmalıdır. Bu programın 1,5 yılı Arapça eğitimi, 6 ayı da temel dini bilgiler, düzgün Kur'ân okuma, talim, tecvid, mehâric-i hurûf eğitimi ve İmam-hatip liselerinin müfredatında yer alan bazı dersler ile değerlendirilmelidir. Kişiden kişiye değişmekle birlikte ortalama 2 yıllık bir sürede de Kur'ân ezberi yapılmalıdır. Bu süreçte İmam-Hatip liselerinin müfredatı da bu sürece dâhil edilerek program hazırlanmalıdır. Bu şekilde hazırlık eğitimi dâhil toplam 4 yılda hâfızlık eğitim programını başarı ile bitiren öğrenciler, ÖSYM'nin sınavlarında İlahiyat veya İslâmî İlimler Fakültesini tercih ettikleri takdirde ek puan verilerek bu fakültelere geçişleri sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Hâfızlık, Kur'ân, Kur'ân'ın Anlaşılması, Metin-Anlam İlişkisi.

The Importance of Integrating Memorization with Meaning in Advanced Hafiz Training

Memorizing the Quran has been regarded as a great value for Muslims throughout history, and in this context, it has always been envied to receive the rank of hafiz (memorization of the Qur'an). However, it is seen that especially in countries where the native language is not Arabic, learning the meaning of the memorized verses is widely neglected among Islamic countries and Muslims all around the world as opposed to the practice in the period of the prophet Muhammad(pbuh).

Training to be a hafiz is as old as the revelation of the Qur'an and one of the most important education fields. Though this training has been mostly carried out by systematic efforts of educational institutions, sometimes individual efforts also contributed to the continuation of it. The training of hafiz, which has never lost its charm in the Islamic world since the first day, has always maintained its importance among Islamic studies, although it has entered a period of stagnation in some periods of history. Undoubtedly, it is understood that the main purpose of the Companions in memorizing the verses by dividing them into groups of ten, is to grasp the meanings of the verses thoroughly, and this proves that memorizing the Quran is not limited to the text, but understanding and applying its verses is as important as memorizing it. But it can easily be said that over time, the training of hafizs in Turkey and generally in Islamic world as moved away from this practice.

The Quran has been sent down in order to be read and understood beautifully, as well as the basic principles it has revealed to be included and applied in all areas of life. In a study conducted in recent years, it was found that 85% of those who completed their memorization of the Qur'an in our country work in other fields other than jobs related to religious education. When this result is carefully considered, it is understood that the labor spent for the training of hafizs in our country is not being transformed into productive results.

The memorization of the Quran is continued in the form of text memorization in accordance with the rules of tajwid, almost without paying attention to the meanings of the verses in the Quran courses. Even though a little portion of the students who want to memorize the Qur'an have prior Arabic knowledge, most of the students without an Arabic language education start their education of merely memorizing the verses without understanding the meaning as a religious duty. However, the ideal in memorizing the Quran should be to put the content of the literal text in the center of life as well as memorization. In this respect, in our country where the spoken language is not Arabic, a method that aims to teach the meaning of the Quran should be developed instead of just the process of memorizing the text of the Quran. In the process of memorization of the Quran, which takes an average of 2-3 years, not only the memorization of the text of the Quran, but also its meaning and content should definitely take its place in the project. It is obvious that memorization made without understanding and without its reflection in life will not be very useful in making sense of life. By the way, it should also be stated that memorizing the text of the Quran together with Arabic language education will contribute to the permanent memorization and awareness of the content of the memorized text.

The most valuable thing to be done in order to advance the quality of the training of hafizs is to increase the rate of working in professions suitable for a hafiz from 15% to 60% - 70%. For this, first of all, it is necessary to increase the quality of the memorization training and to develop both the

teacher and the student profile for qualified education.

In order to improve the quality of memorization education, before starting to memorize the Quran, a 2-year program should be implemented by keeping the intermediate and summer holidays very short in the preparation phase. 1.5 years of this program should consist of Arabic language education, 6 months of it must include basic religious knowledge, proper Qur'an reading, talim, tajwid, mahâric-i huruf education and some courses in the curriculum of Imam-Hatip high schools. Although it varies from person to person, the Quran should be memorized in an average of 2 years. In this process, the curriculum of Imam-Hatip high schools should be included in this process and the program should be prepared accordingly. In this way, students who have successfully completed the memorization training program in a total of 4 years, including preparatory education, if they prefer the Faculty of Theology or Islamic Sciences in the exams of the MSPC(ÖSYM) should be transferred to these faculties by giving them additional points.

Keywords: Tafsir, Qur'anic Memorization, Qur'an, Understanding of Qur'an, Relationship between text and meaning.

Atf / Cite as

Tunçer, Mustafa. "Nitelikli Hâfızlık Eğitiminde Ezberin Mana ile Bütünleştirilmesinin Önemi". *Marife* 20/2 (2020), 615-635. <https://doi.org/10.33420/marife.810584>

Giriş

Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın (cc) iradesi ve sonsuz ilmi ile indirildiği andan itibaren kıyamete kadar devam edecek süreçte bir rehber olarak Hz. Peygamber'in (sav) şahsında tüm insanlığa gönderilmiş kutsal bir kitaptır. Kur'ân'ın temel gönderilme amacı anlaşılması ve hayata uygulanmasıdır. Kur'ân ayetleri incelendiğinde açıkça görülecektir ki, bu hedefte şüphesiz insanların araştırmaya sevk edilmesi, yönlendirilmesi ve düşünce üretimine teşvik edilmesi ana unsur olarak belirlenmiştir. Bu itibarla Kur'ân, içinde hayata dair hazır çözümlerin bulunduğu bir malumat ambarından çok, kendisinden çözüm üretilen bir esin kaynağıdır. Dolayısıyla bu kutsal metin çeşitli meselelere çözüm üretildiği, hayatı yaşanır kılacak genel ilkelerin özlü olarak yer aldığı eşsiz bir kitap olup düşüncelere yön verebilme, problemlere çözüm üretebilme kapasitesindedir. Kur'ân, muhatabı olan insana nazil olduğu dönemde toplumun dili Arapça ile hitap etmektedir ki, kullandığı üslupla içeriği anlaşılabilir. Bu yüzden Kur'ân, Arap toplumunda geçerli olan Arapçanın kelime ve mantık kurallarını kullanmıştır. Kur'ân'ın kullandığı mükemmel üslup ve edebi incelik insanları benzerini üretebilmekten aciz bırakacak yetkinlikte olup üstün bir ilahın varlığına işaret etmektedir.

Tarihte hiçbir kitaba nasip olmayan bir güvenilirliğe sahip olan Kur'ân-ı Kerim, önce Hz. Peygamber'in ezberlemesi, sonra vahiy kâtipleri tarafından yazıya geçirilmesi, sahabenin anlamı ile beraber tüm metni kavramış olması ve daha sonradan da her dönemde hem hâfızalarda hem de belgeler üzerindeki kaydı ile herhangi bir şaibenin oluşmamasında etkili olmuştur. Şüphesiz burada Hz. Peygamber'in her yıl Cebrail'e (as) o ana kadar nazil olan ayetleri arz etmesi, kendisinin vefatından önceki son yılında da bu arzı iki kere yapmış olması¹ güvenilirliği konu-

¹Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Menâkib", 25; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac, *Câmi'u's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992) "Fedâilü's-sahâbe", 98-99.

sundaki tüm şüpheleri bertaraf etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim Müslümanlar için emsalsiz bir değer ifade etmekte olup, kimi ona göstermesi gereken saygı/ihtimamı göstermektedir. İbadet amaçlı okunmasının yanı sıra çok daha değişik amaçlar için de okunabilmektedir. Örneğin bazen Ramazan ayında mukabele geleneğiyle baştan sona, bazen Cuma akşamları içerisinde sadece Yâsîn suresi, bazen mezar başlarında Fâtiha suresi okunmakta bazen de itina ile dikilen özel mahfazasında duvara asılmakta bazen de özel kâğıtların içerisinde yazıldığı muskalarla hastaların üzerinde taşınmakta ve bundan şifa beklenmektedir. Bütün bu iş ve eylemlerde Kur'ân'ın nazmına ve okunuş tarzına dikkat edildiği kadar içeriğe, verilmek istenen mesaja gerekli ihtimam gösterilmektedir. Konuya daha çok yüzeysel bakılmakta, mazrufla değil zarfla ilgilenilmektedir. Lüzumlu olan elzeme tercih edilmektedir. Oysaki Allah, Kur'ân'ın müminler için okunup anlaşılması için bir öğüt olduğunu,² anlaşılması için indirildiğini³ bildirmiştir. Bu temel esasa rağmen Kur'ân'ın üzerinde düşünmeden, manasını anlamadan sırf tilavetinden dolayı sevap kazanmak, ölümlerin ardından okuyup ruhlarına bağışlamak amacıyla yüzünden veya ezbere okunmak suretiyle sorumluluğun yerine getirileceğini düşünmek yanlıştır.

İslâm tarihi boyunca daha çok temel İslâm ilimleri alanında hâfızlığın hep ön sıralarda yer almasında şüphesiz Hz Peygamber'in Kur'ân'ı ezbere biliyor olmasının ve Müslümanları da bu eyleme teşvik etmesinin büyük katkısı olduğu açıktır.

Kur'ân'ın tamamını ezberlemek tarih boyunca Müslümanlar için büyük değer olarak telakki edilmiş, özveri gösterilerek ezberlenmesine gayret edilmiş ve hâfızlık payesi alabilmeye hep gıpta ile bakılmıştır. Bu bağlamda yapılan çalışmalar takdire şayan çalışmalar olup sadece bir eksiklikten söz edilebilir. O da özellikle anadili Arapça olmayan Müslümanların Hz. Peygamber dönemindeki lafız ile mananın birlikte kavranması noktasındaki hassasiyeti ihmal etmiş olmasıdır.

Türkiye'de son yıllarda hâfızlık eğitimindeki verimliliğin artırılması, kalitenin yükseltilmesi adına gerek bu işin devlet eliyle yürütüldüğü Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) bünyesinde, gerekse akademi camiasında hâfızlığın geliştirilmesi ve işlevsel hale getirilmesi yönünde bazı çalışmalara imza atılmıştır. Akademik açıdan yapılan pek çok çalışmadan bazılarını burada ifade etmek yararlı olacaktır. Kitap çalışması olarak Hatice Şahin Aynur'un "*Kur'ân Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*" adlı eseri, hâfızlığın tarihi süreçteki serencamını ve İslâm ülkelerindeki hâfızlık metotlarını; Hüseyin Algur'un "*Hâfızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumları*" ismiyle yayınlanan kitabı, Kur'ân Kursu öğrencilerinden elde edilen nicel ve nitel verilerin değerlendirilmesi suretiyle hâfızların motivasyon ve psiko-sosyal durumlarını; Adem Güneş'in "*Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*" isimli eseri nitel veriler kullanılarak örgün eğitimle birlikte hâfızlık eğitiminin niteliğini; İhsan Toker'in "*Hâfızlık Anlam-Deneyim*" adlı eseri de yine nitel usulle hâfızlığın, cinsiyet açısından hâfızlar üzerindeki etkilerini ve toplumsal tezahürlerini irdelemektedir. Makale türünde ise Suat Cebeci ve Bilal Ünsal'ın birlik-

² Kur'ân Yolu (Erişim 20 Haziran 2020), ez-Zâriyât 51/55; el-Bakara 2/231.

³ ez-Zuhrûf 43/3.

te hazırladığı “*Hâfızlık Eğitimi ve Sorunları*” adlı makalesi, hâfızlık eğitimindeki meselelerin çözümüne dair önerileri; Bahattin Dartma’nın “*Günümüzdeki Hâfızlık ile Asr-ı Saadetdeki Hâfızlığın Karşılaştırılması*” isimli makalesi, sahabe dönemi hâfızlık anlayışı ile günümüz hâfızlık anlayışını; Yaşar Kurt’un “*Kur’ân’ın Korunmasında Hâfızlık Müessesesi*” adlı çalışması, nüzulünden günümüze hâfızların, Kur’ân’ın muhafazasına yönelik çabalarını; M. Atilla Akdemir’in “*Kur’ân Ezberinde Kalite İhtiyacı ve Donanımlı Hâfızlık*” isimli eseri de hâfızlık eğitiminde kaliteyi artırmaya dair alternatif metot önerilerini masaya yatırmaktadır. Bizim bu çalışmamız da hâfızlık eğitiminde metin ile mananın aynı anda kavranması konusunu gündeme almaktadır.

1. Kur’ân’ın İndiriliş Amacı

Yüce Allah son vahyi indirdiği Hz. Muhammed’e, mesajlarını insanlara tebliğ etme görevi ile birlikte o mesajların ayrıntılarını açıklama sorumluluğu da yüklemiştir.⁴ Nitekim Hz. Muhammed de Kur’ân’ın izaha muhtaç ayetlerini, Müslümanlara kapalı kalan ayetlerini, ibadetlerin ayrıntılı yapılış biçimlerini açıklamıştır. Kendisinden sonra da Kur’ân’ın tefsir edilmesi doğal olarak sahabeye ve daha sonraki nesillere kalmıştır. Şüphesiz Hz. Peygamber’den itibaren zamanla ortaya çıkan yeni meseleler Kur’ân’a müracaatı zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla Kur’ân’dan azami ölçüde istifade için onun vermek istediği mesajın en anlaşılır ve yorumlanabilir duruma getirilmesi gerekir.

Kur’ân’ın nazil olduğu dönemde Arap toplumu, okuma yazma oranı son derece düşük olan ümmi bir topluluktu.⁵ Bu amaçla Resûlullah’ın eğitim ve öğretimden uzak olan Araplara cehaletlerini giderecek ve onları karanlıklardan aydınlığa çıkaracak bir elçi olarak gönderildiği Kur’ân’da şöyle ifade edilmektedir: “*Nitekim aranızdan size bir peygamber gönderdik: O size ayetlerimizi okuyor, sizi arıtıp temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediğinizi öğretiyor.*”⁶

İnsanlar arasında meydana gelen meseleleri çözüme kavuşturmak⁷ için nazil olan kitabın temel hedefinin insan hayatını şekillendirmek ve yönlendirmek olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla Allah Kur’ân’ın sadece tilavetini değil, onun ayetlerinin anlaşılabilir olarak okunmasını Müslümanlardan beklemektedir. Bunun için bir ayette “*Gerçekten biz, anlamaya açık bir topluluk için kanıtları birer birer açıkladık.*”⁸ buyururken, başka bir ayette de “*Bu da (Kur’ân) bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Ona uyun ve günahahtan korunun ki size rahmet edilsin.*”⁹ ifadesiyle ona mutlak surette uyulmasını istemektedir.

Yüce Allah’ın, “*Kur’ân okunduğu zaman onu dinleyin ve sessiz durun ki rah-*

⁴ en-Nahl 16/44; İbrahim 14/4.

⁵ el-Cuma 62/2; Müslim, “Sıyâm”, 2.

⁶ el-Bakara 2/151.

⁷ el-Bakara 2/213; en-Nahl 16/64.

⁸ el-En’âm 6/98.

⁹ el-En’âm 6/155.

mete nail olasınız"¹⁰ ayetinde Kur'ân'ın öğütlerinden faydalanılabilmesi için dinlenilmesini insanlardan istemesinden kasdın ayetlerin anlaşılması ve uygulanması olduğu söylenebilir. Nitekim Müslümanların namazda imamla birlikte ayetleri okuduklarını duyan İbn Mesûd (ö. 32/652-653) şu şekilde serzenişte bulunarak, "Size ne oluyor da anlamıyor ve akletmiyorsunuz, oysa Allah "Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve sessiz durun ki rahmete nail olasınız" emrederek sizden dinlemenizi istemektedir."¹¹ şeklindeki ifadesiyle bu durumu açıkça vurgulamaktadır. Müfessir Zemahşerî (ö. 538/1144) ve İbn Âşûr (ö. 1973) da bu ayette Allah'ın insanlardan istediği, insanların onu anlaması ve ayetleri mucibince amel etmesi olduğunu belirtmektedirler.¹²

Hz. Muhammed Kur'ân'ı okuyup gereğince amel edenlerin etrafındaki kişilere yararı dokunacağını, ancak ayetleri okuduğu halde gereğince amel etmeyenlerin ise çevresindeki insanlara faydalı olmayacağını belirtmiştir.¹³

Kur'ân'ın anlaşılır bir kitap olduğu pek çok ayette vurgulanmaktadır. Ancak onun bazı ayetlerinde müteşabihliğin var olması, edebi yönü güçlü ayetlerinde mananın tam anlaşılabilmesi, pek çok ayette de veciz ifadelerin mevcudiyeti nedeniyle herkesçe eşit düzeyde anlaşılabilirliğini kısıtlamaktadır. Müfessirlerin özverili çabaları ile her ne kadar Kur'ân açıklanmaya çalışılsa da onların anlama kabiliyetleri birbirinden farklıdır. Bu yüzden Kur'ân yorumlarında farklılıkların oluşması normal karşılanmalıdır. Şunu da ifade etmek gerekir ki, farklı yorumlarda müfessirlerin almış oldukları eğitimin, bilgi seviyelerinin, sosyo-kültürel çevrenin ve mezhep meşreplerinin bu noktada hatırı sayılır katkısının olduğu unutulmamalıdır.

2. Asr-ı Saadette Hâfızlık

Hâfızlık eğitimi, Kur'ân-ı Kerim'in nazil oluşundan günümüze ulaşmış en kadim eğitim konularından biridir. Bu eğitim çoğunlukla eğitimle ilgili kurumların sistematik çabalarıyla sürdürülmüş olsa da bazen de bireysel çabalarla devam ettirilmiştir. İslâm dünyasında ilk günden itibaren cazibesini hiç kaybetmemiş olan hâfızlık eğitimi, tarihin kimi zaman dilimlerinde duraklama dönemine girse de İslâmî ilimler arasındaki önemini hep muhafaza etmiştir.

Hz. Peygamber'e ayetler indikçe başta Suffe ashabı, vahiy kâtipleri olmak üzere etrafındaki sahabeye aktarır günlük namazlarda okunmak üzere bu ayetlerin ezberlenmesi konusunda ısrarcı davranırdı.¹⁴

Hem Hz. Peygamber'i örnek alarak hem de onun bu konudaki direktiflerini

¹⁰ el-A'râf 7/204.

¹¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, ts.), 13/346.

¹² Cârullah Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki şavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fî vüçûhi't-te'vîl* (Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-'Arabî, h.1407), 2/192; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tûnus: Dârü't-Tûnusiyye), 1984, 9/239.

¹³ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Mukaddime", 22.

¹⁴ Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İFAV Yayınları, 1993), 44.

emir telakki ederek sahabe, Kur'ân vahyini onar ayetlik bölümlere ayırarak ezberler, bu ayetlerin anlamını kavramadan, içeriğinde yer alan emir ve yasakları uygulamadan diğer grup ayetlere geçmezlerdi.¹⁵ Hatta Hz. Ömer'den (ra) gelen bir rivayette Kur'ân'ın beşer ayet şeklinde ezberlenmesinin tavsiye edildiği belirtilmektedir.¹⁶

Hz. Peygamber hayatta iken hâfız olanların sayısı tam olarak bilinmemektedir. Kimi rivayetlerde vahyin tamamını bilenlerin 4 kişi olduğu belirtilirken, kimi rivayetlerde sekiz, kimi rivayetlerde de 30'a yakın sahabeden söz edilmektedir.¹⁷ Öte yandan yine Hz. Peygamber döneminde yaşanmış Bi'rîmaûne vakasında Suffe ashabından 70 civarında hâfızın öldürüldüğü de kaynaklarda yer almaktadır.¹⁸ Ayrıca Hz. Ebû Bekir (ra) döneminde yapılan Yemâme Savaşı'nda (632) 70'ten fazla hâfızın şehit edildiği belirtilmektedir. Bazıları bu sayının yedi yüz civarında olduğunu söylemişse de ilk rakamın daha isabetli olması gerekir. Şehid edilenlerin sayısı bu kadar yüksek olduğu düşünüldüğünde, geride kalanların sayısının daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹

Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki, Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 44/666) bazı uyarılarda bulunmak üzere Basra ilinde yaşayan hâfızları davet ettiğinde bu davete katılanların sayısının yaklaşık üç yüzü bulmuş olması²⁰ sahabe döneminde hâfızlığın hangi düzeyde önemsenmiş olduğunu yansıtmaktadır. Hz. Peygamber döneminde çok daha fazla olması gereken hâfız sayısının düşük seviyede kalmasının temel gerekçesi, Kur'ân'ın nüzulünün devam ediyormasıdır.

Şüphesiz sahabenin bu uygulamasından Kur'ân'ın ezberlenmesinin sadece metni ile sınırlı olmadığını, aynı zamanda anlaşılmasının ve ayetlerinin uygulanmasının da ezberlenmesi kadar önemli olduğunu anlamaktayız. Eğer zorunlu olan kısım, sadece metnin ezberlenmesi olsaydı bu uygulamada açıkça belirtilirdi. Oysa sahabenin buradaki uygulamasında hem metnin hem de açıklama ve uygulamaların zihne yerleştirilmesinin birlikte gerçekleştirildiği görülmektedir.

Asr-ı Saadet döneminde Kur'ân'ın metninin ezberlenmesinin yanı sıra hükümlerinin sahabe tarafından uygulanmasına özen gösterdikleri yukarıda geçen rivayetlerde açıkça görülmektedir. Bir başka hadiste Resûlullah, "Kalpleriniz onunla birlikte olduğunda Kur'ân'ı okuyunuz. Kalpleriniz ondan ayrılınca da okumayı terk ediniz."²¹ buyurarak Kur'ân'ın asıl okuma amacını anlatmaktadır. Resûlullah döneminde uygulanan hem metin hem de manayı iyice sindirerek kavrama çabası-

¹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/35-36; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dârü's-Şu'ûb, h.1372), 1/39; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah Hakim en-Nisâbü'rî, *Müstedrek* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 1990), 1/557.

¹⁶ Ebû Nuaym Ahmed el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1409-1988), 9/319.

¹⁷ Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 8; Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed İbn Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1412/1992), 6/405.

¹⁸ Bk. Celâluddîn Abdurrahman b. Ebû Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1973), 1/71.

¹⁹ Muhammed Ebû Zehra, *En Büyük Mucize: Kur'ân*, çev. Muhammed Yılmaz (İstanbul: Okur Akademi Yayınları, 2018), 45.

²⁰ Müslim, "Zekât", 119.

²¹ Müslim, "İlim", 4.

na rağmen zamanla bu çabanın dışına çıkıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin Hz. Ömer döneminde Basra valiliği yapan Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Hz. Ömer'e mektup yazarak pek çok kişinin hâfız olduğunu bildirince halife de kendilerine maaş bağlanmasını istemişti. Ancak aradan bir yıl geçtikten sonra Ebû Mûsâ, hâfız sayısında ciddi bir artış olduğunu ilettili. Bu defa Hz. Ömer onlara artık maaş verilmemesini ve "İnsanların Kur'ân'ı ezberlemekle meşgul olurken hükümlerini öğrenmeyi ihmal etmelerinden kaygı duyuyorum." diyerek Kur'ân metnini anlamadan sadece metnin ezberlenmesinin doğru olmadığını vurgulamıştır.²²

Bazı âlimler Asr-ı Saadet döneminde Kur'ân'ın pek çok sahabe tarafından ezberlenmesini o dönemdeki yazının gelişmemiş olmasına ve yazı malzemesinin eksikliğine dayandığını söylemiş olsa da aslında hâfızlığın; Kur'ân öğretiminin, onun anlamını kavrayıp hayat boyu uygulamanın temel bir gerekçesi olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Şüphesiz ki, Kur'ân'ın tamamının çok sayıda sahabe tarafından ezberlenmiş olması onun muhafazası açısından çok anlamlı ve değerlidir. Şunu da ifade etmek gerekir ki sahabenin Kur'ân'ı muhafaza kaygısı ile değil, onun hükümlerini öğrenme, hayata yansıtma ve başkalarına öğretme gayesiyle ezberledikleri muhakkaktır.²³

3. Günümüzde Hâfızlık Eğitimi

Sahabe döneminde icra edilen hâfızlık sistemi ile Türkiye'de uygulanan hâfızlık sistemi arasında Kur'ân metninin ezberlenmesi ve anlaşılmasına yönelik fayda analizi yapıldığında hedeften epeyce uzakta kalıldığı rahatlıkla ifade edilebilir. Zira yukarıda da belirtildiği üzere Kur'ân'ın metni ile manasının muhafazasına yönelik sahabenin yaptığı ile günümüzde yapılanlar arasında metod açısından temel farklılıklar söz konusudur. Şüphesiz bu durum tamamen faydadan hali değilse de amaç-sonuç açısından problemlili olduğu muhakkaktır. Bunun yerine hedefin Kur'ân'ın tamamının metin olarak ezberlenmesinin yanında ne dediğinin de ilave edilmesi gerekir.

Fâtiha suresinden başlayıp Nâs suresine kadar tüm sureleri ezberleyene hâfız dendiği ülkemizde hâfızlığın bu şekilde anlayış ve kabulü ile Asr-ı Saadetteki tanımı ve kabulü arasında büyük farklar söz konusudur. Bir başka ifadeyle hâfızlık eğitiminin tarihsel süreçte amacından tamamen olmasa da kısmen uzaklaşmış olduğu anlaşılmaktadır. Elbette bu şekilde de olsa tamamen faydadan hali olduğu söylenemez. Lakin daha idealine ulaşma adına Kur'ân metninin anlamıyla bütünleşmesi ve hayata tatbik edilmesi için daha uygun olan yöntem bu olsa gerektir. Günümüzde Kur'ân'ı, sadece hıfz etmekle yetinenlere hâfız denirken, sahabe döneminde onu ezberleyen, anlayan ve hayata uygulayana hâfız denmiştir. Günümüz Türkiye'sindeki hâfızların Asr-ı Saadette kabul edildiği şekilde hâfız adını almaları

²² Muhammed Abdülhay el-Kettânî, *Nizâmü'l-hükûmâtî'n-nebevîyye, et-Terâtibü'l-idâriyye*, thk. Abdullah el-Hâlidî (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-'Arabî, ts.), 2/191; Nebi Bozkurt, "Hâfız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/76.

²³ Suat Cebeci, "Kur'ân Öğretim Geleneği Olarak Hâfızlık Eğitimi", *Diyanet İlmî Dergi* 46/4 (2010), 10.

için “Kur’ân’ı anlama ve uygulama” gibi zorlu aşamayı geçmeleri gerekir.²⁴ Bu husus Batılı araştırmacılar tarafından da tespit edilmiştir. Örneğin Mister Marmadok Bikithol bu konuya dair görüşünü “Son dönemlerde Müslümanlar ayetlerin anlamlarından çok lafızlarına önem vermeye başladılar. Oysa Kur’ân şeyhülislâmların fetvalarını, müctehitlerin hükümlerini körü körüne taklit etmeyi istemez.” sözleriyle belirtmektedir.²⁵

Kur’ân sırf güzel okunmak ve anlaşılacak için değil, ortaya koyduğu temel esasların birebir hayatın her alanında yer alması ve uygulanması için indirilmiştir. Son yıllarda yapılan bir araştırmada ülkemizde hâfızlığını tamamlayanlardan %85’inin dini görevlerin dışındaki başka alanlarda çalıştıkları tespit edilmiştir. Bu tespit üzerinde dikkatlice durulduğunda hâfızlık için harcanan emeğin verimli sonuçlara dönüştürülemediği rahatlıkla söylenebilir.²⁶ Burada şu noktaya da dikkat çekmek gerekir ki, elbette sadece meslek gereği olarak Kur’ân’ın ezberlenmesi veya anlamının kavranması gerektiği anlaşılmalıdır. Hidayet rehberi ve kaynağı olan Yüce Kitabın her inanan için ezberlenip anlaşılması ihtiyacı izahtan varestedir.

Kur’ân hıfzını tamamlayanlar öncelikle İmam Hatip liselerine, oradan da ilahiyat fakültelerine geçip mesleki hayatlarını sürdürmeleri beklenir. Bu sayede 2-3 yıl boyunca sarf edilen emeğin karşılığı ya da semeresi dini ilimler alanında da görülmüş olur. Aksine hâfızlığını tamamlayanların çoğunluğu önce İmam Hatip liselerinin dışında başka liseleri ve yükseköğretimde de İlahiyat fakülteleri dışında diğer fakülteleri tercih etmektedirler.²⁷ Böylece Kur’ân’ı ezberlemiş olan hâfızlar ezberlerini meslekî hayatlarında kullanamayınca yapılan ezberler kısa surede unutulabilmektedir.

Ülkemizin her tarafında yer alan Kur’ân kurslarında²⁸ geleneksel olarak sürdürülen hâfızlık çalışmalarında harcanan emek, gösterilen ihtimam ve özveri her türlü takdirin üzerindedir. Millet olarak Kur’ân’a olan saygımız o kadar yüksektir ki, her yıl binlerce talebe hâfızlık eğitimi veren mekânlardan hıfzını tamamlayarak icazet almaktadır. Kur’ân hıfzı, bu kurslarda ayetlerin anlamlarıyla hiç ilgilenilmeden sadece tecvit kurallarına uygun metin ezberi şeklinde sürdürülmektedir. Hâfızlık eğitimi alan talebelerden çok azı daha önce Arapça eğitimi almış olsa da çoğunluğu dil eğitiminden yoksun olduğu için ezberlediğini anlamadan ve mesajın içeriğini kavramadan ibadet kasdıyla hâfızlığını tamamlamış olmaktadır. Suat Cebeci ve Bilal Ünsal’ın araştırmasında bu şekilde Kur’ân’ın anlamını anlamadan yapılan hâfızlığın, Kur’ân’ın hükümlerinin hayata geçirilmesinden ziyade ibadet yeri-

²⁴ Bahattin Dartma, “Günümüzdeki Hâfızlık ile Asr-ı Saadetdeki Hâfızlığın Karşılaştırılması”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2013), 186-187.

²⁵ Esref Edip, Kur’ân- Garp Mütfeffiklerine Göre Kur’ân’ın Azamet ve İhtişamı Hakkında Dünya Mütfeffiklerinin Şahadetleri (İstanbul: 2. Basım, 1378/1958), 45.

²⁶ Suat Cebeci, Bilal Ünsal, “Hâfızlık Eğitimi ve Sorunları”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/11 (2006), 16.

²⁷ Cebeci Ünsal, “Hâfızlık Eğitimi ve Sorunları”, 35.

²⁸ Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı açılmış olan Kur’ân Kurslarının dışında son yıllarda yapılan düzenlemelerle Milli Eğitim Bakanlığına bünyesindeki İmam-hatip ortaokulu, İmam-Hatip liseleri ile Bazı İlahiyat/İslâmî İlimler fakültelerinde sürdürülen hâfızlık çalışmaları Kur’ân Kurslarındaki kadar verimli olmasa da gelişmeye açık çalışmalardır.

ne getirilmesi bağlamında icra edildiği yönünde kanaatin küçümsenmeyecek derecede olduğu vurgulanmaktadır.²⁹

Türkiye'nin de aralarında bulunduğu ülkelerde anadili Arapça olmayan insanların klasik hâfızlık metoduyla (her cüzün sonundan başlayarak geriye doğru) Kur'ân'ı ezberlediklerinde metin-mana açısından oldukça ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Özellikle kıssaların anlatıldığı surelerde son sayfadan geriye doğru ayetler ezberlendiğinde olayın başı ile sonu arasında zamanlama hatası meydana gelmekte, anlam bütünlüğü bozulmaktadır. Örneğin Hz. Yusuf önce bulunup sonra kaybedilmekte³⁰ ya da Ashab-ı Kehf kıssasında mağaraya sığınanlar uyandırıldıktan sonra 300 küsur sene uyutulmaktadırlar.³¹ Yine başka bir örnekte de bütün meleklerin Hz. Âdem'e secde etmelerinin istenildiği kıssada önce İblis insanları azdırması için kıyamete kadar süre istemekte ve bu isteğine olumlu karşılık verilmekte, daha sonra ise İblis ile beraber tüm meleklerin Âdem'e secde etmesi talep edilmektedir.³² Müfessir Suyûtî (ö. 911/1505) tertibi bozduğu için sayfa sonundan geriye doğru okunmasının haram olduğunu belirtmektedir.³³ Şayet ayetler Kur'ân'a yazılışına veya nüzul sırasına göre metin-mana uygunluğuna riayet edilerek ezberlenirse bu çelişki de doğrudan ortadan kalkacaktır.

Kur'ân'ın lafızıyla beraber anlamının kavranması Allah'ın muradına uygun gerçekleşmesi için hayati önem taşıdığı anlaşıldığına göre anadili Arapça olmayan ülkemizde Kur'ân'ın sadece metnini ezberleme/ezberletme sürecinin yanında, onun anlam dünyasına da vakıf olmayı hedefleyen bir usul geliştirilmesi icap eder.

4. Hâfızlıkta Kur'ân'ın Anlaşılması Meselesi

Kur'ân'ın anlaşılmasına dair Allah'ın çokça üzerinde durduğu hususlardan birisi, onu düşünerek okumak ve ısrarla Allah'ın kâinattaki ayetleri (Onun varlığına işaret eden varlıklar) üzerinde tefekkür etmektir. Türkçede “düşünmek” denilen zihni fonksiyon, Kur'ân'da; akletmek, fıkhetmek, tefekkür etmek, tedebbür etmek, tezekkür etmek, şuur, basiret, nazar, ilim, ulû'l-elbâb gibi yüzlerce ayette birçok kavramla ifade edilir.³⁴ Bütün bu ifadelerle Kur'ân, düşünme faaliyetinin önemine dikkat çekmekte ve her ayetin üzerinde derin derin düşünülmesini istemektedir. *“Bu bir mübarek kitaptır ki onu sana, insanlar ayetleri üzerinde iyice düşünsünler, akıl ızan sahipleri ondan dersler, öğütler alsınlar diye indirdik.”*³⁵

Bir mümin için Allah'ın kutsal kitabını ezberlemiş olmak, elbette o kişinin

²⁹ Cebeci Ünsal, “Hâfızlık Eğitimi ve Sorunları”, 42-43.

³⁰ Hatice Şahin Aynur, *Kur'ân Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri* (Ankara: DİB Yayınları), 2015, 85-86. Anadili Arapça olan ülkelerde ise Kur'ân ezberi, Kur'ân'ın başından sonuna doğru cüz cüz yapılmaktadır. (Bk. Aynur, *Kur'ân Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 66.)

³¹ Kehf 18/17-27.

³² el-Hicr 15/29-38.

³³ Suyûtî, *el-İtkân*, 2/100.

³⁴ İlgili bazı ayetler için bk. en-Nahl 16-10-17; Sâd 38/29; er-Rûm 30/20-24; Âl-i İmrân 3/190-191; el-Bakara 2/219, 266; en-Nisâ 4/82; el-Müddessir 74/49-55; el-Hacc 22/46; et-Tevbe 9/122; Muhammed 47/24.

³⁵ Sâd 38/29.

Allah katındaki değeri için ayrıcalıklı bir konum ifade eder. Ancak bu durum İslâmî ilimlerle uğraşan veya akademik çalışmalar yapan ilim adamları için çok daha fazla önem arz etmektedir. Bu yüzden meslekî formasyonun güçlü olmasını isteyenler Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada mutlaka Kur'ân ezberine önem vermişlerdir.

Nüzulünden günümüze Kur'ân'ın muhafazası iki esas üzere gerçekleşmiştir. Birincisi başta yazı malzemeleri olmak üzere harfleri, kelimeleri ve tüm içeriği ile beraber koruma altına alınması; ikincisi de zihinlere yerleştirilmesi (ezberlenmesi)dir.³⁶ Kur'ân'ın kıyamete kadar korunacağına, nesilden nesile bozulmadan tevarüs edeceğine ilişkin Allah şu şekilde insanlara garanti vermektedir: *“Kesin olarak bilirsiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz.”*³⁷ Nitekim herhangi bir değişikliğe maruz kalmamasına yönelik verilen garantiye uygun Kur'ân'ın muhafazası devam etmektedir. Bu konuya dair hiçbir sahih rivayet veya kaynakta aksi bir fikir söz konusu edilmemektedir. Ayrıca Kur'ân'ın muhafazası hem Hz. Peygamber'in her Ramazan ayında nazil olan ayetleri Cebrail'e arz etmesi suretiyle hem de Müslümanların ayetleri namazlarda sürekli tekrar etmesiyle korunması güçlendirilmiştir. Dolayısıyla önceki kutsal kitapların maruz kaldığı bozulma, değişme ve kaybolma hususu Kur'ân için söz konusu edilememiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse Kur'ân Hz. Peygamber'e geldiği şekliyle orijinalliğini muhafaza etmektedir.

Kur'ân ayetleri peyderpey nazil oldukça önce Hz. Peygamber onları ezberler, daha sonra vahiy kâtiplerine yazdırır ve onlar da aynı şekilde bu ayetleri hifzederdiler. Hz. Peygamber'in ezberlemesi ile sonradan Müslümanların ezberlemesi arasında önemli bir fark söz konusudur. Sahabilerin, daha sonradan da Müslümanların ayetleri ezberlemekte büyük çaba göstermeleri gerekirken Hz. Peygamber'in ezberlemesi daha rahat ve doğaldı. Bu hususu Yüce Allah şöyle ifade etmektedir: *“Vahyi tam alma telaşı yüzünden dilini kımlatma. Onu zihninde toplayıp okumanı sağlama işi bize aittir. O halde onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et.”*³⁸

Kur'ân'ın ezberlenmesi, onun nesilden nesile aktarımı elbette övgüye değer bir konudur. Nitekim *“Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kıldık. Onlardan kimi kendine kötülük eder, kimi orta bir durumdadır, kimi de Allah'ın izniyle hayır işlerinde yarışır; işte büyük fazilet budur.”*³⁹ ayetinde ifade edilen değerli kulların Resûlullah'ın (sav) ümmeti olduğu, hatta onların arasından en seçkinlerinin Kur'ân'ı ezberlemek suretiyle Hz. Peygamber'e varis olan hâfızlar olduğu da açıkça bazı müfessirlerce vurgulanmaktadır.⁴⁰

Öyle anlaşılıyor ki hâfızlık eğitimi, Kur'ân öğretimi sürdükçe hiçbir zaman gündemden düşmeyecektir. Kur'ân'ı ezberlemenin insana birçok yönden fayda sağladığı pek çok kişi tarafından dile getirilmektedir. Örneğin bunlardan birisi ki-

³⁶ Yahya b. Abdürrezzâk el-Gevsânî, *Keyfe tuhfezu'l-Kur'âni'l-Kerim kavâ'idu esâsiyye ve turuku 'ameliyye* (Suudi Arabistan: Dâru Nuri'l-Mektebât, 2. Basım, 1418/1998), 21.

³⁷ el-Hicr 15/9.

³⁸ el-Kiyâme 75/16-18. Ayrıca bk. Tâhâ 20/114.

³⁹ el-Fâtır 35/32.

⁴⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2015), 6/3993.

şinin hafızasını geliştirmesi ve beyin jimnastiği yapmayı sağlamasıdır. Ayrıca beyinde zayıflayan hücrelerin yenilenmesine katkı sağladığı, uyusuk beyin nöronlarını harekete geçirdiği ve beyindeki “synaps”ları depreştirmesi suretiyle muhakeme gücünü artırdığı söylenmektedir.⁴¹

Kur’ân’ın okunması, ezberlenmesi ve anlaşılması yine bizzat Kur’ân tarafından teşvik edilmektedir. Öncelikle onun anlaşılabilmesi için kolaylaştırıldığı,⁴² sinelere yerleşebilmesi ve kalıcı olabilmesi için parça parça gönderildiği,⁴³ okunup iyice anlaşılabilmesi için insanların onu ağır ağır okumaları gerektiği bildirilmektedir. Hatta Resûlullah’ın Kur’ân’ın bir an önce kalbine iyice yerleşmesi için aceleci davrandığı,⁴⁴ dile getirilmektedir. Aslında böyle bir endişeye mahal olmadığı, onun Kur’ân’ı ezberlemesi için gayret göstermesinin gereksiz olduğu ve vahyin doğrudan kalbine bırakıldığı andan itibaren unutmayacağına garantisinin verildiği “*Sana okutacağız ve Allah dilemedikçe unutmayacaksın.*”⁴⁵ ayetiyle vurgulanmaktadır.

Kur’ân’ın nesilden nesile aktarımı için korunmasının ehemmiyet arz ettiğini, bunun için de ezberin ön plana çıktığını ifade etmek gerekir. Kur’ân’ın ezberlenmesi suretiyle muhafazası, literal metnin ezberinin yanında içeriğinin de hayatın merkezine konması suretiyle gerçekleştirilebilir. Resûlullah (sav) ve sahabenin bu konuya ilişkin hayatları incelendiğinde bu husus çok rahatlıkla anlaşılacaktır. Kur’ân’la ilişkisi bakımından Resûlullah’ın (sav) emsalsiz bir konumu söz konusudur. Hatta bu yüzden kendisine yürüyen ve yaşayan Kur’ân adı verilmiştir. Sahabenin hayatına da bakıldığında onların günlük hayatlarında herhangi bir meseleyle karşılaştıklarında önce onu Kur’ân’a arz ederek çözüme kavuşturdıkları, çözümü kabil olmadığında onu Resûlullah’ın sünnetine götürerek halletme yoluna gittikleri görülmektedir.⁴⁶

Ortalama 2-3 yıl süren hâfızlık eğitimi üzerinde şu iki temel soruya cevap aranmalıdır. Kur’ân’ın lafzının ezberlenip korunması mı, yoksa lafızla beraber muhtevasının muhafazası mı önceliklidir? Bir başka ifadeyle ya Kur’ân’ın anlaşılması konusu üzerinde hiç durulmadan geleneksel usulle hâfızlık eğitimine devam edilecek ya da Kur’ân’ın anlaşılması hususu yeni bir anlayışla merkeze alınarak Kur’ân’ın ezberlenmesi gündeme alınacak. Bu soru için Asr-ı Saadet döneminden cevap arandığında şüphesiz ikinci yaklaşım yani lafızla beraber o lafzın ne anlama geldiğinin bilinmesi gerektiği cevabı ortaya çıkacaktır. Bu konu üzerinde fikir yürüten âlimler de Kur’ân’ın içeriğini anlayarak ezberlemenin veya okumanın gerek-

⁴¹ Mehmet Adıgüzel, “Kur’ân Öğrenim ve Öğretiminin Önemi ve Ezberleme Teknikleri”, *Ekev Akademi Dergisi* 3/1 (2001), 182.

⁴² “*Andolsun ki Kur’ân’ı düşünülün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mu?*” (el-Kamer 54/17) ayetindeki “zikir” ile ilgili Fahreddin er-Râzî, (ö. 606/1210) “hıfz”ın ezberleme-muhafaza manasında olduğunu, dolayısıyla Kur’ân’ı ezberleyip zihinde saklamanın kolay olacağını ifade etmektedir. Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2004), 29/42. Ayrıca bk. el-Kamer 54/22, 32, 40.

⁴³ el-Furkân 25/32.

⁴⁴ Tâhâ 22/114.

⁴⁵ el-A’lâ 87/6.

⁴⁶ Yaşar Kurt, “Kur’ân’ın Korunmasında Hâfızlık Müessesesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (2012), 235.

liliğine özel vurgu yapmaktadırlar. Örneğin müfessir Kurtûbî, (ö. 671/1273) önceki kitapların ve Kur'ân'ın okunmasından maksadın onları anlamak ve söyledikleriyle amel etmek olduğunu, dil ile onları tilavet olmadığını ifade etmekte ve Kur'ân'ı anlamadan ezberleyenleri ve bu konuda titiz davranmayanları kitap yüklü eşeklere benzetmektedir.⁴⁷

Kur'ân'ın okunması ve ezberlenmesindeki temel hedef Kur'ân'ın ne dediğini veya ne demek istediğini anlamak olmalıdır. Kur'ân'ı anlayarak okumaktan amaçlanan, onun bir taraftan Arapça metni okunurken, bir taraftan da ne dediğinin zihinden düşünülmesi ve verilmesi istenen temel mesajın içselleştirilmesidir.⁴⁸ Bunun için en ideal yol, ya Kur'ân'ın nazil olduğu dil olan Arapçayı öğrenmek ya da meal ve tefsirlerden yararlanarak anlamını kavramaya çalışmaktır. Bu ikinci usulde zihin iki ayrı işlem gerçekleştirir. Birincide anlamaya çalışmadan sadece nazmın okunması veya ezberlenmesi, ikincisinde ise ne dediğinin anlaşılabilmesi için anlamını kavramaya çalışmaktır. Ancak bütün bunlara rağmen en ideal olan, metnin okunması sırasında verilmek istenen mesajın kavranılmasıdır. Bu incelik Kur'ân'ın pek çok yerinde dile getirilmektedir. Bunlardan birinde şöyle denilir: *“Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, kalplerdeki hastalıklara bir şifa, inananlara bir rehber ve rahmet gelmiştir.”*⁴⁹ Bu ayette dile getirilen hidayet, rahmet ve öğütler hem dünya hem de ahiret saadeti için oldukça önemlidir. Dolayısıyla eşsiz ilahi öğütlerin alınabilmesi o mesajın anlaşılmasına bağlıdır. Bu öğütleri bizler, ancak o metni okuyarak ve anlayarak elde etmiş oluruz. Bu bağlamda Kur'ân'ın Resûlullah'a temel indiriliş gerekçesinin insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak olarak belirlendiğini yine Kur'ân'dan⁵⁰ öğrenmekteyiz. Netice itibarıyla Kur'ân'ın rehberliği ve öğütlerinden faydalanmanın yolu, olsa olsa onu okumak ve anlamaktan geçmektedir.

Müslümanlar Kur'ân'ın hıfzına elbette nüzulünden günümüze gereken önemi göstermiş, Hz. Peygamber'in bu konudaki teşviklerini büyük titizlikle uygulamaya ve yerine getirmeye çalışmıştır. Bu konuya dair hadislerin kimisi sadece Kur'ân'ın ezberlenmesi gerektiğine dikkat çekerken, çoğunluğu hem ezberlenmesine hem de anlaşılıp uygulanmasına vurgu yapmaktadır.⁵¹ Kur'ân'ın hem ezberlenmesine hem de anlaşılmasına dikkat çeken bir hadiste Resûlullah şöyle buyurur: *“Kim Kur'ân'ı okur ve onu ezberlerse, helali helal bilip haramı da haram saydığı zaman Allah onu cennete koyar ve cehennemlik olan akrabasından on kişiye sefaatçi olur.”*⁵² Bu hadiste *“Kur'ân'ı ezberlemek, anlamak ve hayata uygulamak”*

⁴⁷ Kurtûbî, el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân, 1/18-21.

⁴⁸ Yavuz Fırat, “Kur'ân-ı Kerim'i Okuma, Ezberleme ve Anlamını Öğrenme Üzerine”, *Bilimname* 22/1 (2012), 28.

⁴⁹ Yûnus 10/57.

⁵⁰ İbrahim 14/1.

⁵¹Bk. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), “Fedâilü'l-Kur'ân”, 1; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Sevâbü'l-Kur'ân”, 18. Kur'ân'ın tamamının ezberleneceğine dair Kur'ân-ı Kerim'de açık bir hüküm yoktur. Ancak her Müslümanın özellikle namaz kılacak olanların, ayetlerin belli ölçüde Kur'ân ayetlerini ezberlemiş olması namazın edasının gereğidir.

⁵² Tirmizî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 13; İbn Mâce, “Mukaddime”, 16.

şeklinde hâfızlığın üç şartına dikkat çekilmektedir.

Başka bir ortamda da Resûlullah'ın Ebû Zer'e (ö. 32/653) yönelik "Oturup Kur'ân'dan herhangi bir ayeti anlaman, senin için yüz rekât namazdan daha hayırlıdır."⁵³ ifadesinde de Kur'ân'ın anlaşılmasının ne denli önemli olduğu vurgulanmıştır.

Ayrıca Kur'ân'ın sırf nazmını ezberlemenin önemli olmadığını, aksine manasının sindire sindire kavranmasının, hatta hükümlerinin ezberle beraber hayat boyu uygulanmasının çok daha önemli olduğunu Resûlullah'ın, "Üç günden az bir zamanda Kur'ân'ı hatmeden kişi ne okuduğunu anlamamıştır"⁵⁴ şeklindeki hadisinden anlamaktayız. Resûlullah bu şekilde Kur'ân'ın okunmasından maksadın, onun anlaşılması olduğuna dikkat çekmiştir. Ebû Cemre'nin İbn Abbas'a söylediği "Ben Kur'ân'ı hızlı okuyor ve üç günde hatmediyorum" sözüne karşılık o, "Ben ise Bakara suresini bir gecede ağır-ağır düşünerek okuyorum ve bana, senin hızlı okuyarak üç günde hatmetmeden daha sevimli geliyor."⁵⁵ cevabını vermiştir. Hz. Ali de "Anlamadan yapılan ibadette, üzerinde düşünülmeden Kur'ân'ın kıraat edilmesinde hayır bulunmaz."⁵⁶ ifadeleri ile Kur'ân'ın anlaşılabilir okunmasına vurgu yapmıştır. Abdullah b. Amr (ö. 65/684-85) da Kur'ân'ı ezberleyecek hâfızda bulunması gereken şartları şu şekilde dile getirmiştir: "Kur'ân'ın anlamını öğrenmesi, Allah'ın ayetlerde kastettiği şeyleri kavraması, okuduğunu uygulayıp amel etmesi gerekir. O kişinin Kur'ân'da yer alan temel ilkeleri ezberden okuduktan sonra onları anlamaması ne kötü bir durumdur."⁵⁷ Bu açıklamalardan anlaşılacak ki, Kur'ân'ı baştan sona hatim indirerek okumaktan maksat, onu inceden inceye düşünmek ve her bir hükmünü imkân ölçüsünde anlamaya çalışmaktır.⁵⁸ Aslında ideal olan Kur'ân'ı okuduğu anda anlayabilmektir. Ancak bu şekilde onun eşsiz rehberliğinden istifade edilebilir.

4.1. Anlam Merkezli Hâfızlık Eğitiminin Geliştirilmesi

Resûlullah (sav) ve sahabe dönemindeki hâfızlık çalışmalarına bakıldığında yukarıda da ifade edildiği gibi nazımla muhteva veya metinle anlam bilgisinin birlikte anlaşıldığı çok rahatlıkla söylenebilir. Zaten ilk emri "oku"⁵⁹ olan Kur'ân'daki ayetlerin okunması ümmi olan Hz. Muhammed için çok şey ifade etmez. Aksine bazı ayetlerde "Göklerde ve yerde inananlar için önemli işaretler vardır."⁶⁰ şeklinde vurgulandığı gibi Allah'ın kâinatdaki emir ve yasaklarını kavramaya, hikmetlerini anlamaya matuf bir okuma ameliyesidir. Kaldı ki Allah'ın, "Kuşkusuz bu Kur'ân en

⁵³ İbn Mâce, "Mukaddime", 16.

⁵⁴ Süleyman b. el-Eş'as b. İshak Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Kıraât", 1; Tirmîzî, "Kıraat", 13.

⁵⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Sünenü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru Sadır, ts.), "Kitâbu's-Salât", 111/13.

⁵⁶ Dârimî, "Mukaddime", 29.

⁵⁷ Kurtûbî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, 1/21.

⁵⁸ Adıgüzel, "Kur'ân'ı Öğrenim ve Öğretimin Önemi ve Ezberleme Teknikleri", 185.

⁵⁹ el-Alak, 96/1.

⁶⁰ el-Câsiye, 45/3.

doğruya iletir,"⁶¹ şeklinde bildirdiği anayola ulaşabilmek sadece metnin ezberi ile gerçekleşebilecek bir eylem olmayıp söylenenlerin anlaşılabilmesi ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla hâfızlık çalışması düşünen bireylerin bu anlayış çerçevesinde hazırlık yapması, hâfızlık eğitimi verecek kurumların da hâfızlık eğitimi esaslarını bu doğrultuda belirlemesi gerekmektedir. Aslında böyle bir çalışma, düşünülenin aksine çok daha basit gerçekleşecektir. Zira toplum hafızasında makbul ve mübarek bir iş olarak görülen hâfızlık eğitimine fazladan anlama ve kavrama ameliyesi ilave edilerek Kur'ân'ın tasvir ettiği ideal bir medeniyet inşası ancak bu şekilde mümkün olabilir. Kısacası toplumun, Kur'ân'a karşı olan ilgisi ve derin sevgisi fırsat bilinerek hâfızlık eğitimi programının tamamen Kur'ân'ın içeriğini kazandıracak şekilde yeniden düzenlenmesine ihtiyaç vardır. Nitekim 2006 yılında yapılan bir araştırmada Kur'ân kursu öğretmenlerinin %75'inin mevcut hâfızlık eğitimi statüsünden memnun olmadıkları, değiştirilmesi gerektiği yönünde kanaatleri de bu durumu doğrular niteliktedir.⁶²

Kur'ân metninin anlamı ile beraber zihne yerleştirilmesi anadili Arapça olanlar için anadili Arapça olmayanlara göre daha avantajlı olduğu söylenebilir. Çünkü anlamını kavramak için hâfiz adaylarının belli ölçüde çaba sarf ettiklerinde anlaşılması yönündeki engeller azalacaktır. Zaten metin ezberlediğinde büyük ölçüde anlamının kavranması da söz konusu olacaktır. Bu itibarla Türkiye gibi anadili Arapça olmayan ülkeler için Kur'ân ayetlerinin metnin ezberinin yanında manasının da kavranması ehemmiyet arz etmektedir. Kur'ân'ın Kutsi bir metin oluşu nedeniyle, okunduğunda her bir harfine on sevap verileceğini⁶³ bildiren hadisi de bu kapsamda değerlendirdiğimizde sadece harflerinin okunmasından sevap kazanılacağı düşünülmemelidir. Aksine, anlamı ile kavranıp okunduğunda, hatta uygulamaya yönelik ayetlerin hayata yansıtılması halinde on sevap kazanılacağı anlaşılmalıdır. Şüphesiz Kur'ân'ın anlamıyla beraber kavranması, ezberlenmesi, onun hidayet kaynağı oluşuna ve maksadına çok daha uygundur. Bu sayede metin sadece hafızada kalmayacak, aynı zamanda içeriği de uygulama şansı bulacaktır. Yine bu kapsamda inananların düşünce üretmelerine, akıllarını kullanmalarına, kısaca bilgi üretimine ve hidayete ulaşmalarına katkı sağlayacaktır. Bütün bu hususlar sadece literal okuyuşun mana ile bütünleşmesi durumunda gerçekleşmesi mümkündür.

Anadili Arapça olmayan bazı İslâm ülkelerinde hâfızlık eğitiminin güçlendirilmesi ve ezberlenen ayetlerin anlamlarının kavranabilmesi için hâfızlık yapacak olanlara Arapça eğitimi de verilmektedir. Malezya ve Endonezya'nın başını çektiği bu ülkelerde hâfizlara verilen Arapça sadece metinleri anlamaya yönelik değil konuşma dilini de kapsamaktadır.⁶⁴

Eğer Kur'ân ezberlenirken anlaşılıyorsa iki ayrı zahmetli işten söz etmek mümkündür. Önce okunması ve ezberlenmesi için ayrı efor, daha sonra da anlaşıl-

⁶¹ el-İsrâ, 17/9.

⁶² Cebeci - Ünsal, "Hâfızlık Eğitimi ve Sorunları", 47.

⁶³ Dârimî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 2; Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed İbn Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1412/1992), 2/406.

⁶⁴ Aynur, Kur'ân Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri, 105.

ması için ayrı efor sarf edilmesi gerekir. Bu iki ayrı işi teke indirmenin yolu önce Kur'an dili olan Arapçanın öğrenilmesi, sonra da ezberleme eylemine başlanılmasından geçmektedir.

Sahabenin, Kur'an ayetlerinin salt ezberinden ziyade o ayetlerin içeriğini yaşayabildiği kadar ezber yapmak suretiyle sindire sindire hâfızlığı anlamlandırma çabası içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in de sahabeyi Kur'an'ı ezberlemeye teşvik etmesindeki amaç, sadece Kur'an'ın muhafazası değildi. O bunun için zaten, inen vahiyleri yazıyla kayıt altına aldırıyordu. Hz. Peygamber'in bu konudaki amacı ayetlerin mana ve içeriğine vakıf olarak hükmünü yaşama geçirmektir. Bu itibarla onun öngördüğü hâfızlık, sadece Kur'an'ın metninin ezberlenmesi değil, onunla amel edilmesi gayreti içinde olunması idi.⁶⁵

Hâfızlık yapan öğrencilerin temel problemi ezber yapmak değil, ezberi muhafaza etmektir.⁶⁶ Hâfızlık eğitimi sırasında Arapça dilinin öğrenilmesi ile ezberleneni anlama sorunu çözüldüğü takdirde ezberi zihinde muhafaza etme meselesi de büyük ölçüde çözüme kavuşacaktır.

Türkiye'de son yıllarda DİB'in hâfızlık eğitimini güçlendirme ve kaliteyi artırma çabaları olsa da yeterli olduğunu düşünmüyoruz. Kur'an'ın sadece metninin ezberinin değil, aynı zamanda anlam ve muhtevasının da bir bütünlük içerisinde hâfızlık projesinde mutlaka yerini alması gerekir. Anlaşılmadan ve hayata yansımaları olmadan yapılan ezber kuru ezberden öteye gitmeyecektir. Kısacası Kur'an'ın anlam içselleştirilmeden ve konuları kavranmadan sadece lafızlarının tecvitli ezberine dayanan geleneksel hâfızlık çalışması, yerini anlamla bütünleşen hâfızlık çalışmasına bırakması en doğru bir uygulama olacaktır. DİB'in 2018-2019 eğitim-öğretim yılında uygulamaya koyduğu "Kur'an'ı Anlama Temel Eğitim Programı" kapsamında hâfızlığını tamamlayanları Kur'an'ın anlam dünyasıyla buluşturmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda 8 ilde⁶⁷ ve 17 Kur'an kursunda pilot uygulamaya geçen DİB, hâfızlara orta düzeyde Arapça eğitimi vermek suretiyle onların, Kur'an'ın lafzına olan hâkimiyetlerini yine onun engin mesajlarına da hâkim kılmayı ve hâfızları daha donanımlı hale getirmeyi hedeflemektedir.⁶⁸ Bu program Arapça eğitiminin hâfızlık eğitiminden önce mi yoksa sonra mı olması konusunda bizim önerdiğimiz programdan ayrılmaktadır. Bizim önerimizde hâfız adaylarının ezberlerini daha kalıcı kılma ve unutmamanın etkinliğini azaltma söz konusu olduğundan Arapça eğitiminin hâfızlık eğitiminden önce verilmesi öngörülmektedir.⁶⁹

⁶⁵ Adem Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık* (İstanbul: Arı-Sanat Yayınları, 2019), 28.

⁶⁶ Aynur, Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri, 16.

⁶⁷ Ankara, İstanbul, Konya, Trabzon, Kahramanmaraş, Bursa, Rize, Kocaeli. (diyanethaber.com.tr. Erişim 01.10.2020.)

⁶⁸ <https://www.diyanethaber.com.tr/egitim/pilot-uygulama-basladi-h1677.html> (Erişim 01 Ekim 2020); Saliha Bilgiç, "Kur'an Eğitimi ve Günümüz Yaygın Din Eğitimi Kur'an Kursları", *Diyanet Aylık Dergi* 333 (2018).

⁶⁹ Örgün eğitimle beraber hâfızlık eğitiminin sürdürülmesi çalışmaları MEB bünyesinde de yapılmaktadır. Bu kapsamda hâfızlık eğitimi almak isteyen veya hâfızlık eğitimini tamamlayanlar için proje imam-hatip okulları açılmaya başlanmıştır. Bu okullardan ilki, örgün eğitimle hâfızlık eğitimini aynı anda sürdürmeye imkân sağlayan İmam-hatipler; ikincisi ise, hâfızlık eğitimini bitirmiş hâfızlara yönelik İmam-hatip okullarıdır. 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Ankara'da bir ortaokulda başlayan

Arapça eğitimle desteklenen hâfızlık eğitim programının muhtemel kazanımların başında öncelikle Kur'ân'ı anlama ve kavrama hususu gelmesi gerekir. İkinci olarak bu sistemde metin-anlam bütünlüğü sağlanacağı için Kur'ân ayetleri kolayca unutulmayacak ve hâfızların bilgi yeterlilikleri gelişmesi suretiyle de⁷⁰ görev aldıkları toplumun çeşitli kademelerindeki hizmet verimlilikleri artacak ve görevlerindeki saygınlıkları yükselecektir.⁷¹ Bu bağlamda Kur'ân kurslarında hâfızlık eğitimi alan öğrencilerin sorunları konusunda yapılan bir araştırmada öğrencilerin çoğunluğunun (%66) hâfızlıktan önce belli düzeyde Arapça dil eğitiminin gerekli olduğuna dair kanaat bildirmiş olmaları⁷² da bu meselenin hassasiyeti noktasında oldukça anlamlıdır. Netice itibarıyla sahibine azami fayda sağlaması için Kur'ân ezberinde mutlaka metinle mananın bütünleşmesi gerekir. Bu sayede harcanan emek boşa gitmemiş, Kur'ân'ın anlam dünyasına girilmiş olacaktır.

4.2. Nitelikli Bir Hâfızlık Sürecinin İhtiyaçları

1- Bu makalenin temel önerilerinden birisi hâfızlık yapan bireylerin yaşadıkları sorunların temeline inip hâfızlık eğitimlerinden sonra hayata atıldıklarında kendi mesleklerinde kalma oranını yükseltebilmektir. Bu itibarla hâfızların %85'i veya her yedi hâfızdan altısı neden mesleğin dışında kaldığı sorusuna makul ve mantıklı bir cevap bulunabilirse meselenin kökenine inilmiş demektir. Kaliteyi arttırmaya yönelik burada yapılabilecek en değerli çalışma %15 olan meslekte kalma oranını %60'lere %70'lara çıkarabilmektir. Bunun için öncelikli olarak hâfızlık eğitiminin kalitesinin yükseltilmesi, nitelikli eğitim için hem öğretici hem de öğrenci profilinin geliştirilmesi gerekir.

Hâfızlık eğitim sürecinden yeterli verim alınamaması ve hâfızlık eğitimi alanların kahir ekseriyetinin mesleğin dışında kalması, bu programın sorgulanması ve bir metot değişikliğine gidilmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Burada özellikle karar vericiler ve sorumlu kişiler alternatif çözüm üretme konusunda klasik geleneksel metotlara rağmen cesur adımların atılmasına öncülük yapmalıdırlar.

Hâfızlık eğitiminin yeniden yapılandırılması için birinci olarak, hâfızlığa başlama yaşı, hâfızlık eğitiminin süresi, hâfızlık öncesi hazırlık programı; ikinci olarak, ezberle beraber verilecek dersler; üçüncü olarak da hâfızlık eğitim programı ile kazandırılacak yeterlilikler belirlenmelidir. Aynı zamanda bu yeterlilikleri kazandıracak etkinlikler, öğretim durumları ve çalışma düzeni, etkin zaman kullanımı ilkesiyle özgün bir programa bağlanmalıdır.

→

örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi ülke genelinde yaygınlaşarak günümüzde 100'ü aşkın imam-hatip ortaokulunda uygulanmaktadır. Bu okulların 5. ve 6. sınıflarında hâfızlığın tamamlanması, 7. ve 8. sınıflarda da pekiştirilmesi amaçlanmaktadır. (Bk. Hüseyin Algur, *Hâfızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumları* (İstanbul: Dem Yayınları, 2019), 83.)

⁷⁰ Abdullah el-Milhim, *Hakkı hilmeye fi hıfzı'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kuveyt: el-Ebdâ'u'l-Fikrî, 1430/2009), 128.

⁷¹ Muhammed Şevki Aydın, "Hâfızlık Eğitimi Yeniden Düşünmek", *Hâfızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar*, ed. Cemil Osmanoğlu, Ömer Özbek (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 36.

⁷² Cebeci - Ünsal, "Hâfızlık Eğitimi ve Sorunları", 43.

Kur'ân hıfzına başlamadan önce hazırlık aşamasında ara ve yaz tatili çok kısa tutularak 2 yıllık bir program uygulanmalıdır. Bu programın 1,5 yılı Arapça eğitimi, 6 ayı da temel dini bilgiler, düzgün Kur'ân okuma, talim, tecvid, mehâric-i hurûf eğitimi ve İmam-hatip liselerinin müfredatında yer alan bazı dersler ile değerlendirilmelidir. Kişiden kişiye değişmekle birlikte ortalama 2 yıl süresinde de Kur'ân ezberi yapılmalıdır. Bu süreçte İmam-Hatip liselerinin müfredatı da bu sürece dâhil edilerek program hazırlanmalıdır. Bu şekilde hazırlık eğitimi dâhil toplam 4 yılda hâfızlık eğitim programını başarı ile bitiren öğrenciler ÖSYM'nin sınavlarında İlahiyat ve İslâmî İlimler Fakültesini tercih ettikleri takdirde ek puan verilerek bu fakülterele geçişleri sağlanmalıdır.

2- Hâfızlık için harcanan emeğin bütün olumsuz göstergelere rağmen bir değer ifade ettiği şüphesizdir. Çok erken yaşta ebeveynin isteği veya zorlaması ile hâfızlığa başlayanların çoğu mesleğin dışında kalmasına neden olmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, hâfızlık yapacak olan aday, kendi özgür iradesine dayalı ve bilinçli olarak hâfızlığa başladığı takdirde mesleğin dışında kalma oranının doğal olarak azalacaktır. Bu konuda yapılan bazı araştırmalarda farkındalık düzeyinin hâfız adaylarının yaşlarıyla doğru orantılı arttığı tespit edilmiştir. Hâfızlık eğitimi alan öğrencilerin yaşı arttıkça farkındalık durumunun da o oranda arttığı görülmektedir.⁷³ Kur'ân'ın indiği Hz. Peygamber dönemi hariç, hâfızlık genelde erken dönemde yapıla gelmektedir. Hatta bu konu için en ideal yaş aralığı olarak 7-15 gösterilmektedir.⁷⁴ Her ne kadar hâfızlık için en uygun 7-15 yaşları adres verilse de bu hususun, Kur'ân'ın sadece metninin ezberlendiği klasik hâfızlık sistemi için geçerli olduğunu ifade etmek gerekir. Bizim burada önerimiz sadece metnin ezberi değil, aynı zamanda bu ezberle beraber içeriğin ve mananın da kavranması yönündedir. Bu yüzden söz konusu yaş aralığının daha ileri yaşlara (11-18) kaydırılmasının fayda analizi yapıldığında çok daha uygun bir yaş aralığı olacağı söylenebilir. Nihat Temel'in bir araştırmasında yaşın ilerlemesi ile birlikte bireyin anlayarak ezberleme ve hatırlama yeteneğinin arttığı şeklindedir.⁷⁵ Dolayısıyla bize göre de Kur'ân dilinin öğrenilmesi ve manasının kavranılması konusu birlikte değerlendirildiğinde en ideal hâfızlık yaşı 11-18 yaş aralığıdır. O halde hâfızlık yapmak isteyenlerin hangi amaçla hâfızlık yapacaklarının yaşla birlikte değer kazandığı anlaşılmaktadır.

3-Hâfızlık eğitiminin niteliğinin geliştirilmesinde usul ve metot ne kadar önemli ise hâfızlık hocaları da hâfızlık eğitiminde o derece önemli bir unsurdur. Bu açıdan söz konusu hocaların eğitim kalitesinin artırılması hususunda eğitim planlamasına dâhil edilmesi ve pedagojik formasyon açısından güçlendirme çalışmasının yapılması gerekir. Bu bağlamda özellikle pedagojik formasyonu olmayan hocalar için mutlaka hizmet içi pedagojik formasyon eğitim programı düzenlenmelidir.

Arapça eğitimin hâfızlık sürecinin hangi aşamasında verilmesi gerektiği tar-

⁷³ Algur, *Hâfızlık Eğitimi*, 117-118.

⁷⁴ M. Faruk Bayraktar, "Hâfızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur'ân Kursları", *X. Kur'ân Sempozyumu Kur'ân ve Eğitim*, 117-138, (Ankara: Fecr Yayınları, 2008), 120-121; Hüseyin Algur, "Hâfızlık Eğitimi Alan Bireylerin Gözüyle Türkiye'de Hâfızlık Eğitimi (Nitel Bir Araştırma)", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (2018), 84.

⁷⁵ Nihat Temel, "Kur'ân Talimi ve Hâfızlık Eğitimi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 18 (2007), 39.

tıslanabilir. Hâfızlığa başlamadan önce ya da hâfızlığın bitiminde verilmesi konusu masaya yatırıldığında ezberlenecek ayetlerin daha kolay ezberlenmesine, akılda tutulmasına ve unutulmamasına katkı sağlayacağı için Arapça eğitimin hâfızlığa başlamadan önce verilmesinin daha uygun olacağını düşünüyoruz.

4-Eğer hâfızlık eğitiminde Kur'ân ayetlerinin sözel metni ile anlamı bütünleştirilebilirse hâfızlığın niteliğinin geliştirilmesinde büyük yararı olacaktır. Bu dönüşümün sağlanabilmesi için Arapça dil eğitiminin hâfızlıktan önce verilmesi gerekir. Mevcut şartlarda söz konusu bu önerinin gerçekleştirilmesi zor gözükse de hâfızlık eğitim sisteminin örgün eğitimle beraber entegrasyonu sağlanabildiği takdirde hayata geçirilmesi mümkün olacaktır.

Arapça dil eğitiminin hâfızlık süresini 1,5 yıl uzatacak olması ilk planda fazla bir zaman israfı gibi görünse de hâfızlığın mesleki hayattaki kazanım ve avantajları düşünüldüğünde hiç de fazlalık olduğu ifade edilemez. Öte yandan yapılan bir araştırmada hâfızlık eğitimi alan bireylerin Kur'ân metninin ezberlenmesi sırasında aynı zamanda manasını da anlamaya imkân tanıyacak Arapça dilinin öğretilmesini araştırmaya katılan hocaların çoğunluğunun lüzumlu görmemesi şaşırtıcıdır.⁷⁶

Hâfızlık eğitiminin kalitesini artırmak için metnin ezberiyle beraber anlaşılmasının ve hayata tatbik edilmesinin temel gaye olarak belirlenmesi ve Hz. Peygamber dönemindeki sistem örnek alınarak benzer bir uygulamaya geçilmesi gerekir. Bu sayede hâfızlık yapan bireylerin bunca külfete neden katlanması gerektiğinin cevabı da rahatlıkla verilmiş olur. Bu kapsamda DİB ve MEB işbirliğiyle gönüllü ve yetenekli öğrencilerin tespit edilip pilot uygulamayla Türkiye'nin birkaç ilinde denenmesi yararlı olacaktır.

Hâfızlıkta metin-anlam bütünlüğünü sağlamanın ve dolayısıyla hâfızlığın kalitesini artırmanın bir yolu da ezberin baştan sona doğru yapılmasından geçmektedir. Bu itibarla geleneksel tarzda her cüzün son sayfasından geriye doğru⁷⁷ veya sayfanın sonundan, sayfanın başına doğru⁷⁸ ezberleme usulünden vazgeçilmesi, bunun yerine sayfanın başından sonuna doğru sayfa sayfa ezberlenmesi gerekir.

Sonuç

Allah'ın insanlığa gönderdiği son metin Kur'ân-ı Kerim olup indirildiği andan itibaren gerek satırlarda ve gerekse sadırlarda (yazıyla kayda geçirilmiş ya da ezberlenmiş) muhafaza edilmiştir. Kıyamete kadar da korunacağını garantisini yine bizzat Kur'ân tarafından verilmiştir. İlk olarak Hz. Muhammed ve onun seçkin sahabesi onu ezberlemiş, daha sonra da onları örnek alan Müslümanlar hâfızlığı geleneksel hale dönüştürmüşlerdir.

Kur'ân'ın sadece metnini ezberleyene her ne kadar hâfız denmiş olsa da bu tanım, Asr-ı Saadetteki karşılığını ifade etmemektedir. Zira o dönemde "hâfız" kavramı, Kur'ân'ı ezberledikten sonra onu anlayan ve hükümlerini hayatında uygula-

⁷⁶ Mustafa Atilla Akdemir, "Kur'ân Ezberinde Kalite İhtiyacı ve Donanımlı Hâfızlık", *Usul İslâm Araştırmaları* 13/1 (2010), 36.

⁷⁷ Algur, "Hâfızlık Eğitimi Alan Bireylerin Gözüyle Türkiye'de Hâfızlık Eğitimi", 80.

⁷⁸ Temel, "Kur'ân Talimi ve Hâfızlık Eğitimi", 48.

yan kişi için kullanılmıştır. Dolayısıyla sadece sözlü kısmına odaklanılan Türkiye'deki ezber anlayışının Asr-ı Saadet dönemindeki hem metnin hem de manasının zihne yerleştirilmesi şeklindeki anlayışa dönüştürülmesi gerekir. Bu itibarla anadili Arapça olmayan ülkelerde Kur'ân'ın nazımının yanı sıra konu ve anlam merkezli hâfızlık, ideal hâfızlık için olması gerektir. Zira Kur'ân metninin ezberlenmesinden ziyade mesaj ve etkileşimin daha çok anlamla beraber oluştuğu ve murad-ı ilahinin ancak bu şekilde anlaşılacağı aşikârdır.

Hâfızlık eğitiminde niteliğin geliştirilmesinin basit ve geçici çözümlerle sağlanmasının mümkün olmadığı, bunun yerine köklü değişimin zorunlu olduğu anlaşılmıştır. Burada temel unsurun Kur'ân metninin ezberlenmesinin mutlaka Arapça dil eğitimi ile beraber yapılması hem ezberin kalıcı olmasına hem de ezberlenen metnin içeriğinin farkına varılmasına katkı sağlayacaktır.

Uzmanlar Kur'ân'ın anlaşılması konusunu hesaba katmadan sadece Kur'ân'ın metin ezberini düşünerek genelde 7-15 yaş aralığının hâfızlık için en uygun dönem olduğunu önermektedir. Günümüzde hâfızlık yapacak olanlar da daha çok bu yaş aralığını tercih etmektedir. Ancak Kur'ân metninin ezberine ilaveten, manasının kavranması ve hayata tatbik edilmesi konuları da birlikte değerlendirildiğinde motivasyon düzeyinin nispeten yüksek olduğu daha ileri yaş seviyesinin (11 -18) en uygun yaş olduğu kanaatindeyiz.

Kısaca hâfızlık eğitiminde, sadece metnin ezberlenmesi anlayışı bir tarafa bırakılarak ayetlerin ezberiyle beraber Kur'ân'ın anlaşılmasına önem verilmesi ve hayata tatbik edilmeyi hedefleyen bir eğitim sistemine geçilmesi gerekir.

Kaynakça

- Adıgüzel, Mehmet. "Kur'ân Öğrenim ve Öğretiminin Önemi ve Ezberleme Teknikleri". *Ekev Akademi Dergisi* 3/1, (2001), 179-186.
- Akdemir, Mustafa Atilla. "Kur'ân Ezberinde Kalite İhtiyacı ve Donanımlı Hâfızlık". *Usul İslâm Araştırmaları* 13/1 (2010), 21-40.
- Algur, Hüseyin. "Hâfızlık Eğitimi Alan Bireylerin Gözüyle Türkiye'de Hâfızlık Eğitimi (Nitel Bir Araştırma)", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (2018), 67-105.
- Algur, Hüseyin. *Hâfızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumları*. İstanbul: Dem Yayınları, 2019.
- Aydın, Muhammed Şevki. "Hâfızlık Eğitimi Yeniden Düşünmek". *Hâfızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar*. Ed. Cemil Osmanoğlu, Ömer Özbek. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019, 17-39.
- Aynur, Hatice Şahin. *Kur'ân Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.
- Bayraktar, M. Faruk. "Hâfızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur'ân Kursları". *X. Kur'ân Sempozyumu Kur'ân ve Eğitim*. 117-138, Ankara: Fecr Yayınları, 2008.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali. *Sünenü'l-kübrâ*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, ts.
- Bilgiç, Saliha. "Kur'ân Eğitimi ve Günümüz Yaygın Din Eğitimi Kur'ân Kursları". *Diyanet Aylık Dergi* 333, 2018.
- Bozkurt, Nebi. "Hâfız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/74-78. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el-Câmi'u's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman. *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

1413/1992.

- Dartma, Bahattin. "Günümüzdeki Hâfızlık ile Asr-ı Saadetdeki Hâfızlığın Karşılaştırılması". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2013), 179-192.
- Cebeci, Suat. "Kur'ân Öğretim Geleneği Olarak Hâfızlık Eğitimi", *Diyanet İlmî Dergi*. 46/4 (2010), 7-22.
- Cebeci, Suat - Ünsal, Bilal. "Hâfızlık Eğitimi ve Sorunları". *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/11 (2006). 27-52.
- <https://www.diyanehaber.com.tr/egitim/pilot-uygulama-basladi-h1677.html>. Erişim 01 Ekim 2020.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistânî. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebû Nuaym, Ahmed el-İsfahânî. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1409-1988.
- Ebû Zehra, Muhammed. *En Büyük Mucize: Kur'ân*. Çev. Muhammed Yılmaz. İstanbul: Okur Akademi Yayınları, 2018.
- Edip, Eşref. *Kur'ân- Garp Mütefekkirlere Göre Kur'ân'ın Azamet ve İhtisamı Hakkında Dünya Mütefekkirlere Şahadetleri*. İstanbul: 2. Basım, 1378/1958.
- Fırat, Yavuz. "Kur'ân-ı Kerim'i Okuma, Ezberleme ve Anlamını Öğrenme Üzerine". *Bilimname* 22/1 (2012), 7-33.
- Gevsânî, Yahya b. Abdürrezzâk. *Keyfe tuhfezu'l-Kur'âni'l-Kerim kavâ'idu esâsiyye ve turuku 'ameliyye*. Suudi Arabistan: Dâru Nuri'l-Mektebât, 2. Basım, 1418/1998.
- Güneş, Adem. *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*. İstanbul: Arı-Sanat Yayınları, 2019.
- Hamidullah, Muhammed. *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*. Çev. Salih Tuğ. İstanbul: İFAV Yayınları, 1993.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tûnus: Dârü't-Tûnusîyye, 1984.
- İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1412/1992.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid, es-Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay. *Nizâmu'l-hükûmâtî'n-nebeviyye, et-Terâtibu'l-idâriyye*. Thk. Abdullah el-Hâlidî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'Arabî, ts.
- Kurt, Yaşar. "Kur'ân'ın Korunmasında Hâfızlık Müessesesi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (2012), 229-251.
- Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Kahire: Dârü's-Şu'ûb, h.1372.
- Milhim, Abdullah. *Hakkık hilmeke fi hıfzi'l-Kur'âni'l-Kerim*. Kuveyt: el-Ebdâ'u'l-Fikrî, 3. Basım, 1430/2009.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac. *Câmi'u's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nisâbü'rî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah Hakim. *Müstedrek*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 1990.
- Râzî, Ebû Abdullah Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *et-Tefsîru'l-kebîr*. 25 Cilt, Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2004.
- Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebû Bekr. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1973.
- Temel, Nihat. "Kur'ân Talimi ve Hâfızlık Eğitimi". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 18 (2007), 35-60.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2015.
- Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'Arabî, h.1407.